YOSHLARNING TANQIDIY FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISHDA TA’LIMNING O‘RNI

Botir Uzoqov
Jizzax politexnika instituti
Ijtimoiy fanlar kafedrasi dotsenti

Annotatsiya: mazkur tezisda yoshlarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirishda ta’limning o‘rni, tanqidiy fikrlashning asosiy tarkibiy qismlari hamda uni o‘quv jarayonida shakllantirish usullari yoritiladi. Muammoli ta’lim, munozara, loyiha asosida o‘qitish va axborot manbalarini tahlil qilish kabi yondashuvlarning imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: tanqidiy fikrlash, ta’lim, yoshlar, mustaqil fikr, tahlil, dalil, muammoli ta’lim, media savodxonlik.

РОЛЬ ОБРАЗОВАНИЯ В РАЗВИТИИ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ МОЛОДЁЖИ

Узоков Ботир
Джизакский политехнический институт
Доцент кафедры общественных наук

Аннотация: в тезисе рассматривается роль образования в развитии критического мышления молодёжи, основные компоненты критического мышления и методы его формирования в учебном процессе. Анализируются возможности проблемного обучения, дискуссий, проектной деятельности и оценки информационных источников.

Ключевые слова: критическое мышление, образование, молодёжь, самостоятельное мышление, анализ, доказательство, проблемное обучение, медиаграмотность.

THE ROLE OF EDUCATION IN DEVELOPING CRITICAL THINKING AMONG YOUNG PEOPLE

Botir Uzokov
Jizzakh Polytechnic Institute
Associate Professor, Department of Social Sciences

Abstract: this thesis examines the role of education in developing young people's critical thinking, its key components, and practical ways to foster it in learning. It discusses problem-based learning, classroom discussion, project-based tasks, and the evaluation of information sources.

Keywords: critical thinking, education, youth, independent reasoning, analysis, evidence, problem-based learning, media literacy.

Bugungi axborotlashgan jamiyatda yoshlar katta hajmdagi ma'lumotlar bilan muntazam to‘qnash kelmoqda. Internet va ijtimoiy tarmoqlar bilim olish imkoniyatlarini kengaytirgani bilan birga, tekshirilmagan xabarlar, noto‘g‘ri talqinlar va biryoqlama qarashlarning tarqalishiga ham sharoit yaratmoqda. Shu sababli ta'limning vazifasi faqat tayyor bilimlarni yetkazish bilan cheklanmay, yoshlarni ma'lumotni tahlil qilish, dalillarni solishtirish va asosli qaror qabul qilishga o‘rgatishni ham qamrab olishi zarur.

Tanqidiy fikrlash — ma'lumotni shunchaki qabul qilish emas, balki uning ishonchliligini tekshirish, dalil va fikrni farqlash, turli nuqtayi nazarlarni solishtirish hamda xulosani asoslash jarayonidir. Facione tomonidan umumlashtirilgan ekspertlar qarashlarida tahlil, talqin, baholash, xulosa chiqarish, izohlash va o‘z fikrini qayta ko‘rib chiqish tanqidiy fikrlashning muhim ko‘nikmalari sifatida ko‘rsatiladi [2].

Tanqidiy fikrlash o‘quvchining o‘zlashtirgan bilimini yangi vaziyatlarda qo‘llashi, muammolarni mustaqil hal qilishi va qarorlarining oqibatlarini baholashiga yordam beradi. Bunday ko‘nikma barcha fanlar uchun muhim: tarixda manbalarni taqqoslash,

adabiyotda qahramonlar xatti-harakatini tahlil qilish, tabiiy fanlarda tajriba natijalarini izohlash, matematika va texnik fanlarda esa yechimning mantiqiyligini tekshirish orqali rivojlantiriladi.

Ta’lim to‘g‘risidagi O‘zbekiston Respublikasi Qonunida ta’lim sohasidagi munosabatlar va ta’lim tizimining asosiy tamoyillari belgilangan [1]. Ushbu huquqiy asos doirasida o‘qitish jarayonini shaxsning intellektual rivojlanishi, bilim va ko‘nikmalarini shakllantirishga yo‘naltirish muhimdir. Amaliyotda bu o‘quvchini passiv tinglovchi sifatida emas, balki savol beradigan, dalil izlaydigan va o‘z qarashlarini asoslaydigan faol ishtirokchi sifatida ko‘rishni anglatadi.

OECD tomonidan e’lon qilingan tadqiqotda tanqidiy fikrlash va ijodkorlik zamonaviy ta’lim uchun muhim ko‘nikmalar sifatida ko‘rib chiqilib, ularni fanlarni o‘qitish jarayoniga singdirish yo‘llari yoritilgan [3]. Demak, tanqidiy fikrlash alohida bir fan doirasidagina emas, balki turli fanlarda muntazam mashq qildirilishi lozim.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish usullari:

Birinchi samarali usul — muammoli ta’lim. O‘qituvchi mavzuni tayyor qoida bilan boshlash o‘rniga, o‘quvchilar oldiga muammo yoki savol qo‘yadi. Talabalar mavjud bilimlariga tayangan holda taxminlar ilgari suradi, dalillar izlaydi va turli yechimlarni baholaydi. Bunda yakuniy javobdan tashqari, unga qanday fikrlash yo‘li bilan kelgani ham muhim hisoblanadi.

Ikkinchi usul — munozara va savol-javob. Munozarada o‘quvchilar o‘z fikrlarini dalillar bilan himoya qilish, qarama-qarshi fikrni tinglash va zarur bo‘lsa, o‘z pozitsiyasini qayta ko‘rib chiqishni o‘rganadi. Pedagog muhokamada shaxsiy fikrni emas, fikrning asoslanganligini baholashi, barcha ishtirokchilar uchun hurmatli va xavfsiz muhit yaratishi kerak.

Uchinchi usul — loyiha va amaliy topshiriqlar. Muayyan muammoni o‘rganish, ma’lumot to‘plash, natijalarni taqqoslash va xulosa taqdim etish o‘quvchilardan mustaqil izlanishni talab qiladi. Guruhli loyihalarda esa vazifalarni taqsimlash, dalillarni kelishish va umumiy qarorga kelish ko‘nikmalari shakllanadi.

To‘rtinchi usul — axborot va media savodxonligini rivojlantirish. O‘quvchilar manbaning muallifi, e’lon qilingan sanasi, dalillarining mavjudligi va boshqa ishonchli manbalar bilan mosligini tekshirishga odatlanishi lozim. Bir mavzu bo‘yicha bir nechta manbani taqqoslash, fakt bilan muallif fikrini farqlash va hissiy sarlavhalarga tanqidiy yondashish raqamli muhitda ayniqsa muhimdir.

Beshinchi usul — refleksiya va o‘zini baholash. Dars yakunida “Qaysi dalil fikrimni o‘zgartirdi?”, “Qaysi savolga javob topilmadi?” yoki “Xulosamni yana qanday tekshirish mumkin?” kabi savollar berilishi mumkin. Bunday yondashuv o‘quvchiga o‘z fikrlash jarayonini kuzatish va xatolaridan o‘rganish imkonini beradi. OECDning oliy ta’limga oid materiallarida ham o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishi va ta’lim strategiyalarini tanqidiy fikrlashni qo‘llab-quvvatlashga moslashtirish muhimligi qayd etiladi [4].

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda pedagogning vazifasi barcha savollarga darhol javob berish emas, balki o‘quvchini mustaqil izlanishga yo‘naltirishdir. Ochiq savollar, qarama-qarshi misollar, hayotiy vaziyatlar va manbalarni solishtirish topshiriqlari fikrlashni faollashtiradi. O‘qituvchi xatoni jazolash vositasi sifatida emas, balki tahlil va o‘rganish imkoniyati sifatida ko‘rsatishi lozim.

Baholashda faqat yakuniy javobning to‘g‘riligini emas, balki dalillarning sifati, mantiqiy izchillik, muqobil qarashlarni ko‘rib chiqish va xulosani tushuntirish qobiliyatini ham hisobga olish maqsadga muvofiq. Masalan, o‘quvchiga ikki xil manba berilib, ularning ishonchliligini mezonlar asosida baholash so‘ralishi mumkin. Bunday topshiriq bilimni takrorlashdan ko‘ra, uni ongli qo‘llashni tekshiradi.

Xulosa qilib aytganda, yoshlarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirish ta’lim sifatini oshirish, mustaqil qaror qabul qila oladigan va axborotga mas’uliyat bilan yondashadigan shaxsni tarbiyalashning muhim shartidir. Buning uchun muammoli ta’lim, munozara, loyiha faoliyati, manbalarni tahlil qilish va refleksiya kabi usullarni dars jarayonida tizimli qo‘llash zarur. Ta’lim natijasi o‘quvchining qancha ma’lumot yod olgani bilangina emas, balki u ma’lumotni qanday tahlil qilishi, dalillar asosida

xulosa chiqarishi va o‘z fikrini qayta baholay olishi bilan ham belgilanadi. Shu bois tanqidiy fikrlashni rivojlantirish barcha fanlar va ta’lim bosqichlarining uzviy vazifasi sifatida qaralishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637-son. https://lex.uz/docs/-5013007

[2] Facione, P. A. (1990). Critical Thinking: A Statement of Expert Consensus for Purposes of Educational Assessment and Instruction. Research Findings and Recommendations. ERIC Document Reproduction Service, ED315423. https://eric.ed.gov/?id=ED315423

[3] Vincent-Lancrin, S., González-Sancho, C., Bouckaert, M., de Luca, F., Fernández-Barrerra, M., Jacotin, G., Urgel, J., & Vidal, Q. (2019). Fostering Students’ Creativity and Critical Thinking: What it Means in School. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/62212c37-en

[4] Saroyan, A. (2022). Fostering creativity and critical thinking in university teaching and learning: Considerations for academics and their professional learning. OECD Education Working Papers, No. 280. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/09b1cb3b-en